

**Людмила КРИВАЧУК**

*д.держ.упр., dr hab., prof. UP,*

*Instytut Spraw Społecznych*

*Uniwersytet Pedagogicznyim. KEN w Krakowie*

## **ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

В сучасних складних умовах функціонування українського суспільства злочинність неповнолітніх та складні життєві обставини, в яких перебуває значна кількість дітей, є нагальною проблемою. Стрімка технізація дитячої субкультури та дозвілля, вплив засобів комунікації на свідомість неповнолітніх створює принципово нові чинники ризиків впливу на поведінку дітей, що вимагає перегляду форм та методів превентивної роботи з ними.

З метою поліпшення національного законодавства України у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи щодо запобігання вчиненню дітьми злочинів та правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників у 2011 році в Україні було затверджено «Концепцію розвитку системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» [5].

У рамках реалізації «Концепції розвитку системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» (2011) доцільно звернути особливу увагу на Угоду про партнерство, підписану 19 грудня 2012 року між Верховним Судом України та Українсько-канадським проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (РСКЮ). Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» надає підтримку Україні у розробці комплексної системи ювенальної юстиції, яка має відповідати міжнародним стандартам і приділяти особливу увагу реабілітації молоді цієї категорії.

Аналізуючи досліджувану проблематику, директор Проекту РСКЮ С. Аммар (Канада) стверджує, що на злочинність неповнолітніх впливають різні чинники, серед яких: економічні, соціальні, особистісні, тож і проблему слід розглядати комплексно, спрямовуючи зусилля усіх зацікавлених сторін щодо профілактики злочинності неповнолітніх, удосконалення чинного законодавства у сфері здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, забезпечення належного дотримання їхніх прав та законних інтересів. Як зазначив з цього приводу Посол Канади в Україні Т. Лулашник, Канада розвивала власну систему юстиції щодо неповнолітніх упродовж минулого століття через проведення не менш, як трьох законодавчих реформ, тому канадське суспільство має відповідні знання, інструментарій, досвід, які можуть бути корисними під час реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [2].

У сфері законодавчого забезпечення прав дітей, схильних до

правопорушень, забезпечення ефективної профілактичної діяльності з 2011 року в Україні ухвалено низку важливих нормативно-правових актів, серед яких: Концепція розвитку системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх (2011), Кримінально-процесуальний кодекс України (2012), Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» (2013), Закон України «Про пробацію» (2015) тощо. Зазначені нормативно-правові акти спрямовані на поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які опинилися у конфлікті із законом.

Вважаємо, що застосування цих документів вимагає ефективної координації між відповідними органами та службами, а також моніторингу та оцінки, які часто не належною мірою реалізуються на практиці через відсутність чітко прописаного механізму, що давав би можливість залученим органам координувати свою діяльність і працювати за узгодженими принципами. Тому доцільно та необхідно розробити єдину національну стратегію, яка б регулювала питання профілактики правопорушень та визначала відповідні стандарти й критерії у цій сфері.

Стосовно удосконалення спеціальних процедур судового провадження щодо неповнолітніх важливими, безперечно, є новий «Кримінально-процесуальний кодекс України» (2012) [3] та Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» (2013) [1]. Власне ці документи дозволили запровадити спеціальні процедури судового провадження щодо неповнолітніх з метою врахування їхніх вікових і психологічних характеристик. Серед них можна виокремити:

1) розширений перелік учасників у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (обов'язкова присутність неповнолітнього підсудного, прокурора, захисника та законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря);

2) введення спеціалізації слідчих і суддів по розгляду справ щодо злочинів, вчинених неповнолітніми; визначення спеціальних правил проведення допиту неповнолітніх підозрюваних (серед основних – обов'язкова участь захисника під час допиту, тривалість допиту неповнолітніх не більше, ніж 2 години на день), визначення спеціальних процедур затримання неповнолітніх (застосування запобіжних заходів з урахуванням віку та психологічних характеристик неповнолітнього);

3) можливість проводити закриті засідання з метою захисту приватності неповнолітніх; допит дітей, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування).

Важливим кроком на шляху до «правосуддя, дружнього до дитини» стосовно запровадження пробації щодо неповнолітніх став Закон України «Про пробацію» (2015), який передбачає три види пробації, зокрема: досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація [6].

Перший вид пробації – досудова пробація дає можливість для застосування досудової доповіді. Форма досудової доповіді була розроблена та апробована міськими судами в Запорізькій та Івано-Франківській областях упродовж 2014 – 2016 років за підтримки Українсько-канадського проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (РСКЮ). Ця практика передбачає забезпечення суду об'єктивною та повною інформацією про неповнолітню особу, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, з метою врахування цієї інформації судом при ухваленні рішення щодо найдоцільнішої міри відповідальності, яка в найкращий спосіб сприятиме реабілітації та перевихованню особи.

Другий вид пробації – наглядова пробація дає можливість органу пробації застосовувати пробаційні програми до засуджених неповнолітніх з урахуванням результатів оцінки їх ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та індивідуальних потреб. У межах проекту РСКЮ розроблено форму оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення заснована на моделі інструмента оцінки ASSET, який застосовує Рада юстиції щодо неповнолітніх в Англії та Уельсі з 2000 року. Науково-експертна рада Державної пенітенціарної служби України 4 липня 2014 року схвалила Форму оцінки та Методичні рекомендації щодо порядку проведення оцінки ризиків скоєння повторних правопорушень і визначення потреб дітей у конфлікті із законом. Відповідно до Закону України «Про пробацію» (2015), оцінка має застосовуватися до всіх неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, з метою подальшого планування індивідуальної роботи з ними. Закон також передбачає тісну співпрацю органу пробації з іншими організаціями чи установами, що працюють у сфері профілактики правопорушень чи соціального захисту, а також залучення батьків / законних представників до проведення соціально-профілактичної роботи з неповнолітніми.

Третій вид пробації – пенітенціарна пробація спрямована на підтримку реабілітації та повторної інтеграції (повернення до нормального життя у суспільстві) ув'язнених неповнолітніх для того, аби допомогти їм повторно інтегруватися після звільнення із закладу.

Упродовж останніх років в Україні активно розпочали вивчати кращі міжнародні практики у сфері профілактики та ресоціалізації, відповідно відбувається процес розробки та впровадження нових профілактичних програм та методик. Зокрема, у 2015 році Міністерством соціальної політики України спільно з проектом РСКЮ в межах вищезгаданої Угоди було ініційовано створення Банку програм, моделей та методик

соціальної роботи з неповнолітніми у конфлікті із законом (Банк програм), розроблено порядок їх включення до Банку програм та критерії оцінки якості профілактичних програм по роботі з неповнолітніми у конфлікті із законом. Програми були розроблені до кінця 2016 року, зокрема: «Будуємо майбутнє разом» (ВГЦ «Волонтер», ЮНІСЕФ), «Будь незалежним» (ВГЦ «Волонтер», Управління ООН з наркотиків та злочинності), «Вчимося бути здоровими» (ВГЦ «Волонтер», ЮНІСЕФ), «Зупинись – посміхнись»: профілактика агресивної поведінки підлітків (ВГЦ «Волонтер»), «Вчимося керувати емоціями» (РСКЮ), «Управління гнівом» (РСКЮ), «Вибір до змін» (РСКЮ), «Сходинки» (Health Right International) [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що актуальним на сьогодні залишається питання кадрового забезпечення, розробки та впровадження ефективних вітчизняних підходів у сфері профілактики злочинності серед неповнолітніх та надання соціальних послуг у цій сфері у громадах. Попри важливі здобутки у сфері захисту прав дітей, схильних до правопорушень, особливої уваги на сьогодні в Україні потребує питання формування та розвитку ефективної системи ювенальної юстиції, вироблення інноваційних та ефективних форм та методів превентивної роботи, створення дієвих осередків та центрів профілактичної та ресоціалізаційної роботи для дітей. Надалі важливо підтримувати роботу стосовно розвитку співпраці між відповідними структурами та установами, що працюють з дітьми, схильними до вчинення злочинів, підвищувати скоординованість їхніх дій з питань соціальної профілактики та формування стійкої мотивації до безпечної, відповідальної, просоціальної поведінки.

### Список використаної літератури

1. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» (від 18.07.2013 р. № 223-1134/0/4-13). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>.
2. Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/DBBB857846CC0EF7C2257AD9004BBEA9>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України (від 13.04.2012 р. № 4651-VI). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Міністерство соціальної політики України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua>.
5. Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх: Указ Президента України (24.05.2011 р. № 597/211). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>.
6. Про пробацію: Закон України (від 05.02.2015 р. № 160-VIII). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.